

Vefayata Mahsus Vukuat Defterlerine Göre Salgın Hastalıklardan Ölümler: Adıyaman Örneği *

Deaths Due to the Epidemic diseases In Adıyaman According to the Death Registers

Doç. Dr. Hamdi DOĞAN **

Öz:

Osmanlı Devletinin son dönemi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında bütün ülke genelinde olduğu gibi Adıyaman kazası ve bağlı köylerinde de salgın hastalıklardan dolayı ölümler gerçekleşmiştir. Bu çalışmada, 1912 ve 1930 yılları içerisinde Adıyaman kazası ve bağlı köylerinde salgın hastalıklardan ne kadar vefatın gerçekleştiği, bu hastalıkların kaza halkı üzerinde oluşturduğu etkiler, *Vefayata Mahsus Vukuat Defterlerinde* yer alan bilgiler ışığında tespit edilmeye çalışılmıştır. Defterde salgın hastalıklardan dolayı vefat eden kişilere ait bilgilerin tamamı transkript edilerek genel bir tablo haline getirilmiştir. Bu tabloda ortaya konan bilgiler konunun daha iyi anlaşılması için değişik açılardan değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Bu değerlendirmeler vefat eden kişilerin adı, hangi salgın hastalıktan dolayı vefat ettiği, lakabı, baba adı, anne adı, medeni durumu, vefat ettiği yerler, kayıtlı oldukları köy ve mahalleler, yaşları, vefat ettikleri tarih ve cinsiyetleri gibi farklı başlıklar altında oluşturulan tablo ve grafikler üzerinden yapılmıştır.

Böylece Adıyaman kazasının, çalışmanın kapsadığı yıllar itibarıyla sıhhi ve sosyal durumu ortaya konulmuştur. Birincil kaynak niteliğindeki *Vefayata Mahsus Vukuat Defterleri*'nden faydalanarak yapılan böylesi çalışmaların aynı zamanda

* Bu çalışma SOB 2015/08 BAGEP no'lu proje kapsamında Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir.

** Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, hamdidogan51@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4716-7153>

tıp tarihine ve salgın hastalıklardan dolayı gerçekleşen ölümler üzerine yapılacak diğer çalışmalara da faydalı olacağı söylenebilir.

Anahtar sözcükler: Adıyaman, Sağlık, Salgın, Verem, Tifüs, Çiçek, Kızamık, Difteri, İspanyol Nezlesi.

Abstract:

As in the last period of The Ottoman Empire and throughout the entire country in the first years of Republic, deaths from epidemic diseases occurred also in Adıyaman town and attached villages. In this study, it was tried to determine how many deaths occurred from epidemic diseases in Adıyaman town and related villages in 1912 and 1930 years, and the effects that these diseases had on the people of the town in the light of the information in the death toll records (*Vefayata Mahsus Vukuat Defterleri*). All the information about the people who died because of epidemics in the book was given in a general table by transcripts. The information presented in this table was subject to various angular evaluations for a better understanding of the subject. These evaluations were achieved on tables and graphs created under different headings such as his/her name, because of which epidemic illness he/she died, cognomen, father's name, mother's name, marital status, where he/she died, the villages and neighborhoods they are registered, ages, date of death and genders of the deceased people.

Thus, the sanitary and social situation of Adıyaman town was revealed by the years covered by the study. It can be said that such studies, which are made by using the primary source of the death toll records, will be beneficial for medical history and for other studies on the deaths caused by epidemic diseases at the same time.

Keywords: Adıyaman, Health, Epidemic, Tuberculosis, Typhus, Variola, Measles, Diphtheria, Spanish Flu.

Giriş

Salgın hastalıklar tarih boyunca insanlığı tehdit etmiş ve pek çok ölümlere neden olmuştur. Bu hastalıklar ülkeden ülkeye, insandan insana savaş esirleri, firariler ve mülteciler sayesinde kolayca yayılmıştır. Osmanlı Devleti' de özellikle Tanzimat'tan Cumhuriyetin ilanına kadar olan dönemde bu hastalıklara karşı önemli mücadeleler vermiştir. Bunların başında koruyucu tedbirler ve karantina uygulamaları gelmektedir (Yıldırım, 1985:1337). Ayrıca aşı gibi farklı uygulamalar da hayata geçirilmiştir. Aynı şekilde Cumhuriyetin ilk yıllarında da salgın hastalıklarla mücadele etmek için yoğun mesai harcandığı görülmektedir. Bu dönemde bir yandan sağlık kurumları oluşturma çabaları sürerken diğer yandan ülke nüfusunu hızlı bir şekilde tahrip etmekte olan frengi, sıtma, kolera, verem ve trahom gibi bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadele edilmiştir (Temel, 2008:137).

Türk Milleti 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde savaşlar dışında, salgın hastalıklarla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu yıllar içerisinde birçok insan kıtlık, göç ve savaşlar nedeniyle bulaşıcı hastalıklardan etkilenerek hayatını kaybetmiştir. 1854 Kırım, 1877-1878 Osmanlı- Rus, 1897 Osmanlı- Yunan, 1912-1913, Balkan, 1914- 1918 Birinci Dünya ve 1918- 1922 Milli Mücadele Savaşları sırasında, hayatını kaybedenlerin ne kadarının cephede savaşarak şehit düştüğü, ne kadarının da hastalıklardan dolayı hayatını kaybettiği, yapılan bilimsel araştırmalar ve tutulan istatistikler neticesinde tam olmasa da bazı rakamlar ülke geneli itibarıyla ortaya konulmuştur. Ancak salgın hastalıklardan ölümlerin Anadolu da yaptığı tahribat şehir, kaza, nahiyeye ve köy düzeyinde yeteri kadar tespit edilememiştir. Neredeyse bütün Anadolu şehirlerini, kaza ve köylerini tesiri altına alan salgın hastalıkların 20. yüzyılın başlarında Adıyaman kaza merkezinde ve bağlı köylerde neden olduğu ölümler birincil kaynak niteliğinde olan Vefayata Mahsus Vukuat Defterlerindeki bilgiler nispetinde tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yine bu araştırmada 1912 ve 1930 yılları arasında Adıyaman kaza merkezi ile bağlı köyler ölçeğinde çiçek, kolera, difteri, kızamık, dizanteri, verem, tifüs ve İspanyol nezlesi vb. salgın hastalıklardan dolayı gerçekleşen ölümler hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın temel kaynağını *Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Arşivinde* bulunan Adıyaman Kazasına ait 1912'den 1930'a kadar olan süre içerisindeki ölüm kayıtlarını kapsayan *Vefayata Mahsus Vukuat Defterleri* oluşturmaktadır (AVMVD, 1912-1930: 50-177)¹. Bu defterler, yakın dönem tarih araştırmalarında henüz yeterince fark edilmeyen kaynaklar arasındadır (Köstüklü, 2006:206).

Vefayata Mahsus Vukuat Defterlerine ihtiyar heyeti, askerlik şubesi ve diğer ilgili makamlardan verilen resmi ölüm raporları üzerine kayıtlar yapılıyordu. 1926 yılının sonuna kadar müteselsil numarası yani ölüm vukuatına verilen her bir numara birbirini takip ederken 1927 yılından itibaren her yılın başında müteselsil numarası yeniden başlamış ve her yılın sonunda o yıl ki vefat sayısı yazılarak ilgili nüfus müdürü veya başka yetkili tarafından tasdik edilip kapatılmıştır. Mayıs 1929'dan itibaren yeni harflerle kayıtların yapılmaya başlandığı görülmüştür. Bu defterler 1933 yılından itibaren 'Vukuat Defteri' adını almıştır (Köstüklü, 2006:206-207). 1974 yılından itibaren ise defter uygulamasına son verilmiş, "ölüm vukuat dayanak belgesi" olarak klasör halinde tutulmaya başlanmıştır (Doğan, 2016:20).

Adıyaman kazasına ait incelenen defter, 128 sayfadan oluşmaktadır. 76x54 ebadında büyük boy olup, vefat eden hakkında çeşitli bilgilerin yazıldığı matbu sütunlarından oluşmaktadır. Her sayfada, 25 sütun vardır. Sırasıyla; "müteselsil numarası", "kayıt tarihi", "kaza", "mahalle ve karyesi". "sokağı", "mesken numarası", "ilm ü haber ve tarihi", "isim ve şöhreti sanat ve sınıfı", "peder ve validesi ismiyle: Pederi, validesi", "mahal ve tarih-i veladeti", "milleti", "Müteehhil (evli) ise

¹ *Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Arşivi, Adıyaman Vefayata Mahsus Vukuat Defterleri, s.50-177.* (Defter metin içerisinde ve dipnotlarda AVMVD olarak gösterilecektir).

kimin zevci veya zevcesi olduğu”, “mahal-i vefatı”, “tarihi vefatı”, “sebebi vefatı”, “esasen nüfustaki mahal-i kaydı”, matbu ifadelerinin yazıldığı sütunlar bulunmaktadır. Ölen kişi hakkındaki bu bilgiler her bir sütuna sıra ile yazılmıştır. Ölenlerin “sebeb-i vefatı” yazan sütuna hangi nedenden öldükleri ifadesi düşülmüştür. Dolayısıyla salgın hastalıklardan ölenleri bu sayede tespit etmek mümkün olmaktadır (AVMVD-1912-1930:50-177). Bu durum Vefayata Mahsus Vukuat Defterleri üzerine yapılacak olan çalışmaların sihi ve sosyal tarih açısından ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

AVMVD’nde yapılan incelemeler neticesinde 1916 ve 1930 yılları arasında deftere kaydedilen vefat sayıları ölüm sebeplerine göre bir ayrıma tabii tutulmadan aşağıdaki tabloda yıllara göre belirlenmiştir². Bu sayılar sadece salgın hastalıklardan ölümleri değil farklı nedenlerle gerçekleşen bütün vefatların toplamıdır.

Tablo 1: AVMVD’ne Göre Adıyaman Kazasında Gerçekleşen Ölümlerin Toplam Sayısı

Yıl	Vefat Sayısı	Yıl	Vefat Sayısı
1916	286	1924	188
1917	130	1925	233
1918	344	1926	176
1919	393	1927	142
1920	334	1928	60
1921	184	1929	37
1922	196	1930	75
1923	189	Toplam	2,967

1916 ve 1930 yılları arasında tutulan Vefayat Defterleri’ne kaydedilen toplam vefat sayısı 2,967 olarak tespit edilmiştir. Defterlerde 1912 ve 1915 yılları arasındaki vefat edenlerin kayıtları da dahil olmak üzere 1916’dan itibaren tutulan bu defterlere yazıldığı tespit edilmiştir. Bir diğer ifadeyle defterdeki ölüm kayıtları 1912 ve 1930 yıllarını ihtiva etmektedir.

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere 1918 ile 1920 yılları arasında vefat defterlerine kaydedilen ölüm kayıtlarının daha fazla olduğu görülmektedir. 1928 ile 1930 yılları arasında ise vefat defterlerine kaydedilen ölüm sayılarının ise gittikçe azaldığı tespit edilmiştir.

² Defterin 1910 yılından itibaren tutulmaya başlandığı bilinmekle beraber ilk 50 sayfası zayi olduğundan 1912 yılı öncesine ait bilgilere ulaşılamamış ve değerlendirmeye tabi tutulamamıştır. Elimizdeki mevcut defter 50- 177 aralığındaki sayfalardan ibarettir. Defterdeki kayıtların ise 1916 yılından itibaren tutulduğu görülmektedir. Ancak bu kayıtlar geriye dönük olarak dört yılı da kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Bir diğer ifadeyle 1912 ve 1915 yılları arasında gerçekleşen vefatlar, 1916 ve 1930 yılları arasında tutulan vefayat defterlerine işlenmiştir. Bunun nedeni ise vefat edenlerin vefat haberlerinin nüfus idaresine geç bildirilmiş olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

1. Salgın Hastalıklar

1.1. Verem

Verem, dünyada ve Türkiye’de bir döneme damgasını vurmuş salgın bir hastalıktır. Dünyada ölüm sebepleri incelendiğinde 20. yy başında verem, üst sıralarda yer almaktaydı. *Veremin yayılmasında ve toplum içinde dağılmasında hayat standardı, geçim zorluğu, mesken ve çevre sağlığı, eğitim vs. sosyal faktörler oldukça etkilidir* (Tuğluoğlu, 2008:22). İnsanların toplu olarak yaşamaya başladıklarından beri var olan verem, Osmanlı Devletinde de etkili olmuştur. Anadolu’nun çeşitli şehirlerin de veremin yaygınlığı göze çarpmaktaydı. Hatta II. Mahmut, Abdülmecid gibi padişahlar bile bu hastalıktan yaşamını yitirmiştir (Yıldırım, 1985:1331). Ülkemizde veremin halk arasında ne kadar yaygın olduğunu gösterir istatistikler ise II. Abdülhamid zamanından itibaren tutulmaya başlanmıştır (Hot, 2015:125).

Birinci Dünya Savaşı yıllarında hem askerler hem de siviller veremden etkilenmişlerdir. Savaşın sonuna doğru artan veremle mücadele için 1918’de İstanbul’da Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti kurulmuştur (Yıldırım, 1985:1331). Mütareke döneminde İstanbul’da haftada ortalama 50-60 kişinin ölümüne neden olan vereme karşı halkı bilinçlendirmek amacıyla gazete, afiş, broşür gibi araçlarla ev ve iş yerlerinde alınabilecek önlemler duyurulmuş, halk hastalık hakkında aydınlatılmaya çalışılmıştır (Temel, 2008:138-139). Türkiye’de verem hastalığı Cumhuriyet’ten önce ve sonra yaygın bir halde idi. Cumhuriyetin ilk yıllarında 13 Milyon olan ülke nüfusunda 1 milyon veremli hasta vardı (Tuğluoğlu, 2008:2). 1924 yılında Türkiye’de veremle mücadele teşkilatı ve Heybeliada sanatoryumu kurulmuştur (Gürsel, 2014:10).

İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında dünyanın hemen her tarafında olduğu gibi ülkemizde de bu hastalığa tutulanlar çoğalmış ve ölümler artmıştır (Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, 1973:111).

1.2. Kızamık

Kızamığın tespitini ilk defa bir İslam bilgini olan Razi, yapmıştır. 18. Yüzyıldan itibaren de kızamık salgınları görülmeye başlanmıştır (Hot, 2001:218).

Kızamık, yalnızca insanlarda görülen, salgına neden olan önemli bir hastalıktır. Hastalık, solunum yoluyla yayılır, son derece bulaşıcıdır. İlk belirtiler halsizlik, huzursuzluk ve ateştir. Daha sonra gözlerde kızarıklık, öksürük, burun akıntısı ve nadiren eklem ağrıları ortaya çıkar. Üç dört gün içinde ciltte kırmızı renkli döküntüler belirir. Alından başlayan döküntüler üç günde ayaklara kadar ulaşır (Gül, 2009:243).

1.3. Tifüs

Tifüs, yüzyıllar boyunca insanlığı etkileyen ve kitleler halinde ölümlere yol açan bir hastalıktır. İnsana, bitler aracılığıyla bulaşır. Ateşle başlar ve deride döküntülere neden olur (sarıköse, 2013:47). Osmanlı Devleti’nde tifüs pek bilinememiş, en çok humma adı altında tifo ile karıştırılmıştır. Tifüs hastalığı Anadolu

insanı ve askeri için 1870’li yıllardan sonra hem acı çektiren hem ölüme götüren en büyük faktörlerden biri olmuştur (Çalık-Tepekaya, 2006:207). 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı’nda her iki orduda ortaya çıkan tifüs salgını 40.000 dolayında askerin hayatını kaybetmesine neden olmuştur (Yıldırım, 1985:1327). Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya savaşlarında tifüs Türk toplumu için adeta bir felaket olmuştur. Evlerine dönen binlerce asker, köy ve kasabalarına bu hastalığı taşımışlardır. “*Tifüs salgınlarının çoğu soğuk mevsimlerde meydana çıkar. Bunun sebebi; uzun zaman değiştirilmemiş ve yıkanmamış çamaşırlarda bitlerin çoğalması, kışın insanların daha kalabalık içinde yaşamaları ve beden temizliğini ihmal etmeleridir*” (Hot, 2015:131).

Başlangıçta tifüsle mücadele metotlarının ilkel olması nedeniyle bütün dünyada olduğu gibi, Osmanlı’nın son ve Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkemizde geniş bir yayılma alanı göstermiş, zaman zaman yaptığı salgınlarla birçok kayıplara neden olmuştur (Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, 1973:98). Tifüse karşı ilk aşı Türk ordusunda kullanılmıştır. Dr. Reşat Rıza’nın teklifiyle hazırlanan aşı Dr. Abdülkadir (Noyan) tarafından Irak Cephesi’nde Bağdat’ta, Dr. Tevfik Sağlam tarafından ise Kafkas Cephesi’nde 1915 yılında uygulanmıştır (Hot, 2015:132).

Koruyucu aşı ile birlikte mücadele konusundaki ilerlemelerin ülkemizde de uygulanması ve son olarak DDT ve benzeri insektisitlerin geniş ölçüde kullanılması tifüs vakalarını azaltmış ve salgın olanaklarını ortadan kaldırmıştır (Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, 1973:99).

1.4. İspanyol Nezlesi

İspanyol Nezlesi Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru ortaya çıktı. “*Grip 1918’de başlamış ve bazı yerlerde 1920’li yılların başına kadar sürdü, ancak esas etkisini 1918’in ilk yarısında ve 1919’un başlarında gösterdi. Hemen her kıtada etkili olan bu grip salgını çok ciddi siyasi, askeri ve sosyal sonuçlar doğurdu*”(Yolun, 2012:6). Salgının Osmanlı’ya Avrupa üzerinden yolcular, esirler veya Almanlar tarafından ya da Mezopotamya’daki İngiliz ordusu tarafından getirildiği düşünülmektedir (Yolun, 2012:135). 1918 yılı grip salgınında bütün dünyada 20 milyon civarında insanın öldüğü sanılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda Türkiye’de de çok şiddetli bir grip salgını baş göstermiş ve ülkenin birçok yerinde ölümle sonuçlanan kayıplara yol açmıştır (Özdemir, 2010:308-309).

1.5. Dizanteri

Bu bulaşıcı hastalık daha çok havanın sıcak olduğu savaş bölgelerinde görülmüştür. Dizanteri kirli gıdaların bağırsakta yol açtığı enfeksiyondan kaynaklanan bir hastalıktır. Özellikle savaş yıllarında açlık ve kıtlık nedeniyle dizanteri, salgınlar yapmıştır. Dizanteri Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı ordusunda da etkili oldu. Kafkas Cephesi’ndeki 3.Ordu’da 1915-1918 yılları arasında dizanteriye yakalanan 12.642 kişiden 5.942’si ölmüştür (Yıldırım, 1985:1328).

1.6. Çiçek Hastalığı

Çiçek hastalığı tıp tarihince çok eskiden beri bilinen, yaptığı salgınlar neticesi büyük ölümlere neden olan ve toplumları tehdit eden bulaşıcı bir hastalıktır (Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, 1973:80). Hastalık kadın- erkek ayrımı yapmadan herkeste görülebilen irinli kabarcıklar dökerek yüzde bir takım izler bırakan ağır bir “emraz-ı sâriyedir (Yıldız, 2014:24). İnsandan insana koruyucu çiçek aşısı Selçuklu ve Osmanlı Türkleri tarafından tatbik edilmiştir (Hot, 2015:138). Türkler tarafından uygulanan bu aşı modern tıbbı bir katkı olmuş ve çiçek hastalığına karşı aşılama bu sayede Avrupa’ya tanıtılmıştır (Bayat, 2016:333). Böylece Jenner’in vaccination ismi verilen modern çiçek aşısını geliştirmesinde bu yöntem mühim bir kaynak oluşturmuştur (Karlıkaya, 2015:28-29).

Çiçek salgınları XIX yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı coğrafyasında da görülmeye başlayınca 1872 yılında İstanbul’da aşı enspektörlüğü, 1892 yılında da çiçek aşısı hazırlama istasyonu kurulmuştur (Yüksel, 2015:212).

Birinci Dünya Savaşı ve sonraları bütün dünya ülkelerinde görülen çiçek salgınları bizde de görülmüş ve Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde aşı uygulamasının geliştirilmesi oranında azalmıştır (Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, 1973:84). Çiçek aşısı ihtiyacı Milli Mücadele yıllarında İstanbul’daki Telkikhane’den ve İtalya’dan karşılanmıştır. 1920-1922 yılları arasında İstanbul Telkikhanesi’nden Anadolu’ya Kızılay aracılığı ile 3.619.000 kişilik aşı gönderilmiştir (Yüksel, 2015:212). Çiçek salgınlarına karşı aşı olma yükümlülüğü getirilmiş, diğer ülkelerden intikal edilecek salgınlara karşı da böylece önlemler alınmıştır (temel, 2008:138-139).

1.7. Frengi

Sosyal ve zührevi hastalıkların en önemlisi olan frengi, Avrupa ülkeleri ile olan ilişkilerin arttığı XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren önce İstanbul’da sonra da yavaş yavaş ülke genelinde görülmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti 18 Ekim 1915 tarihinde “Emraz-ı Zühreviyenin Men-i Sirayeti” (Zührevi Hastalıkların Yayılmasının Engellenmesi) hakkında bir nizamname çıkararak yürürlüğe koymuştur (Özkaya, 2016:80). Cumhuriyetten önce frengi tedavisi halk tarafından ve ilkel bir şekilde yapılmakta idi. Cumhuriyetin ilanı ile beraber Sağlık Bakanlığı frengi ile yoğun bir mücadele içerisine girmiştir (Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, 1973:91-92).

1.8. Difteri

Difteri dünyanın her tarafında özellikle ılıman iklimlerde görülen salgın bir hastalıktır. Çoğunlukla çocuklarda bazen de yetişkinlerde boğaz ve boyun ağrısıyla kendisini gösterir (Hot, 2015:143). Ülkemizde difteri vakası büyük salgınlar halinde görülmemiştir. Görülen yerlerde de difteri aşısı kullanılmıştır (Hot, 2015:148).

2. Salgın Hastalıklardan Dolayı Adıyaman Kazasında Gerçekleşen Ölümler

Adıyaman 20. Yüzyılın başlarında idari yapı olarak Malatya'ya bağlı bir kaza konumunda idi (Şaşmaz, 2014:113). 1914 yılı nüfus sayımına göre kazanın toplam nüfusu bağlı köylerle birlikte 37.949 idi. Bu nüfusun 34. 154'ü Müslüman geri kalan 3.795 kişi ise gayrimüslim idi (Karpaz, 2003:220). Adıyaman kazası Birinci Dünya Savaşı yıllarında ülkenin genelinde yaşanan sıhhi ve içtimai sorunların benzerlerini kaza merkezinde ve bağlı köylerde yaşamıştır. Gerek savaşın getirdiği zorluklar, yoksulluk ve bakımsızlık gerekse salgın hastalıklar pek çok kişinin bu yıllarda hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Halkın salgın hastalıklardan korunma anlamında bilgisiz olması, bu hastalıkların daha çabuk yayılmasına neden olmuştur. Kaza merkezinde halkın tedavi olabileceği yeterli hekim ve hastanenin olmayışı da buna etkindir.

Adıyaman kazasına ait Vefayat Defterlerine 1912 ve 1930 yılları arasını kapsayan 2.967 ölüm kaydının yapıldığı yukarıda yıllara göre ifade edilmişti. Bu ölümlerin ne kadarının salgın hastalıklardan dolayı olduğu konusu ise çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Aşağıdaki farklı salgın hastalık başlıkları altında Adıyaman kazası ve bağlı köylerde salgın hastalıklardan dolayı hayatını kaybedenlerin bilgileri tablo ve grafiklerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ancak bu yıllarda tifo ve koleraadan dolayı gerçekleşen ölümler bu çalışma kapsamında tarafımızdan ayrı bir makale konusu yapıp yayınlandığı için bu iki farklı salgın hastalığa bu çalışmada yer verilmemiştir (Doğan, 2017:164-186).

2.1. Hastalıklara Göre Dağılımı

Tablo 2: AVMVD'ne Göre Salgın Hastalıklardan Vefat Edenlerin Sayısı

Hastalıklar	Vefat Sayısı
Çiçek	13
Difteri	2
Dizanteri	4
Frengi	5
Humma	28
İspanyol Nezlesi	20
Kanlı Humma	6
Kızamık	42
Lekeli Humma	13
Nezle-i Emma	2
Tifüs	5
Verem	47
Toplam	177

(AVMD, 1912-1930:50-177)

Tablo incelendiğinde, 12 farklı salgın hastalık olduğu görülmektedir. Ölüm oranının en çok 47 kişi ile verem hastalığından, ikinci yüksek oran 42 kişi ile kızamık hastalığından, bunları 28 kişi ile humma, 20 kişi ile İspanyol nezlesi ve 13'er kişi ile lekeli humma ve çiçek hastalığından olduğu anlaşılmaktadır. En az ölüm oranı ise 2'şer kişi ile difteri ve nezle-i emma hastalığından olduğu anlaşılmaktadır.

2.2. Vefat Tarihlerine Göre Dağılımı

Tablo 3: AVMVD'ne Salgın Hastalıklardan Vefat Edenlerin Vefat Tarihleri

Vefat Tarihi (Rumi)	Vefat Sayısı
1329	3
1330	6
1331	17
1332	21
1333	22
1334	41
1335	26
1336	16
1337	11
1338	5
1341	5
Diğer	4
Toplam	177

(AVMD, 1912-1930:50-177)

Salgın hastalıklardan Adıyaman kazasında gerçekleşen ölümler vefat tarihlerine göre değerlendirildiğinde 1915 ve 1920 yılları arasında en fazla ölümün gerçekleştiği yukarıdaki tablo ve grafiklerden anlaşılmaktadır. Bu yıllar Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemine denk gelmektedir. Savaşların ülke genelinde doğurduğu olumsuz sağlık şartlarından Adıyaman kazasında etkilenmiştir. Ancak savaşın sona ermesi ve Cumhuriyetin ilanı ile beraber salgın hastalıklara karşı yapılan mücadele neticesinde bu sebepten dolayı gerçekleşen ölümler Adıyaman kazasında oldukça azalmıştır.

2.3: Vefat Yerlerine Göre Dağılımı

Tablo 4: AVMVD'ne Göre Salgın Hastalıklardan Vefat Edenlerin Vefat Yerleri

Yer	Sayısı	Yer	Sayısı
Askerlik Şubesi Tezkiresi	4	Kapcami Mah.	50
Çavuş K.	4	Karakoç	5
Diyarbakır Hast.	4	Mahallesinde	3
Görgülü K.	3	Malatya Hast.	3
Hastanede	6	Musalla	4
Hocaömer	13	Sıratut Mah.	4
Hozirin	3	Yenipınar Mah.	6
Kakurtlu K.	4	Diğer	61
Toplam		177	

(AVMD, 1912-1930:50-177)

Salgın hastalıklardan dolayı Kapcami, Hocaömer mahallelerinde ölümler daha fazla olmuştur. Bunun nedeni buralardaki nüfus yoğunluğunun daha fazla olması düşünülebilir. Malatya ve Diyarbakır hastanelerinde tedavi görürken hayatını kaybedenlerde olmuştur. Ayrıca kaza merkezine bağlı köylerde de salgınlardan dolayı vefatların gerçekleştiği yukarıdaki tablo ve grafiklerde görülmektedir.

2.4. Medeni Hallerine Göre Dağılımı

Tablo 5: AVMVD'ne Göre Salgın Hastalıklardan Vefat Edenlerin Medeni Halleri

Medeni Hal	Sayısı
Evli	49
Bekâr	126
Bilinmeyen	2
Toplam	177

Salgın hastalıktan dolayı vefat edenlerden %27,6'sı evli olup % 71'i ise bekârdı. İki kişinin ise medeni durumu ise tespit edilememiştir. Bekâr sayısının fazla olmasında savaşların ve yoksulluğun bu yıllarda etkili olduğu düşünülebilir (AVMD, 1912-1930:50-177)

2.5. İsimlerine Göre Dağılımı

Tablo 6: AVMVD'ne Göre Salgın Hastalıklardan Vefat Edenlerin İsimleri

İsim	Sayısı	İsim	Sayısı
Abdulkadir	4	Hüseyin	10
Abuzer	7	İbrahim	10
Ahmet	5	Mahmut	6
Ali	3	Mehmet	24
Allo	3	Mustafa	4
Emine	5	Osman	3
Fatma	9	Ömer	3
Halil	3	Şeyho	5
Hanım	4	Ümmü	3
Hasan	6	Diğer	60
Toplam	177		

(AVMD, 1912-1930:50-177)

İsimler konusundaki tercihler aynı zamanda toplumun değer yargılarını ve hayat felsefelerini anlamada önemli ipuçları sunarlar (Köstüklü, 2013:40). Adıyaman ve çevresinde kullanılan isimler bu yıllarda geleneksel Türk aile yapısının egemen olduğunu ve Türk-İslam kültürünün izlerinin devam ettiğini açıkça göstermektedir.

Erkeklerde “Mehmet, Hüseyin, İbrahim, Abuzer” Kadınlarda ise “Fatma, Emine, Ümmü” gibi isimler daha çok kullanılmıştır. Bu isimlerden “Abuzer” ismi bugün de Adıyaman ve çevresinde kullanılan yerel bir ad olarak öne çıkmaktadır.

2.6. Anne İsimlerine Göre Dağılımı

Tablo 7: AVMVD'ne Göre Salgın Hastalıklardan Vefat Edenlerin Anne İsimleri

İsim	Sayısı
Ayşe	23
Elif	13
Emine	9
Fatma	30
Güllü	6
Hanım	7
Hani	4
Hatice	10
Meryem	3
Sultan	3

Ümmü	5
Zeliha	5
Zeynep	21
Diğer	38
Toplam	177

(AVMD, 1912-1930:50-177)

Salgın hastalıktan vefat edenlerin anne isimlerinde “Ayşe, Elif, Fatma, Hatice, Zeynep” adları sayıca daha fazladır.

2.7. Baba İsimlerine Göre Dağılımı

Tablo 8: AVMVD’ne Göre Salgın Hastalıklardan Vefat Edenlerin Baba İsimleri

İsim	Sayısı	İsim	Sayısı
Abdurrahman	4	Hüseyin	10
Abuzer	3	İbrahim	9
Ahmet	4	Mahmut	4
Ali	9	Mehmet	22
Bekir	6	Mustafa	9
Hacı Mehmet	3	Osman	9
Halil	3	Şeyho	3
Hamo	3	Yusuf	4
Hasan	7	Diğer	65
Toplam	177		

(AVMD, 1912-1930:50-177)

Baba isimlerinde “Mehmet, Hüseyin, İbrahim, Mustafa, Osman, Hasan” adları daha fazladır.

2.8. Lakaplarına Göre Dağılımı

Tablo 9: AVMVD’ne Göre Salgın Hastalıklardan Vefat Edenlerin Lakapları

Lakap	Sayısı
Dedeoğulları	2
Mehmetoğulları	2
Reyhanoğulları	2
Diğer	31
Bilinmeyen	140
Toplam	177

(AVMD, 1912-1930:50-177)

Defterde vefat eden bazı kişilerin lakaplarını da tespit etmek mümkündür. Bu lakaplar dönemin sosyal yapısına ışık tutarken aynı zamanda bir sülaleden birden fazla kayıp verildiğini ortaya koymaktadır. Lakaplar bazen kişinin fiziksel özelliğini ya da yaptığı mesleği de ifade edebilmektedir. Adıyaman kazasına ait defterlerde “İmamzade, molla, onbaşı, tacir ve kel” gibi lakapların kullanıldığı tespit edilmiştir. AVMVD’de lakapları tespit edilen kişi sayısı 37 olup 140 kişinin ise lakapları defterde belirtilmemiştir.

2.9. Milliyetlerine Göre Dağılımı

Tablo 10: AVMVD’ne Göre Salgın Hastalıklardan Vefat Edenlerin Milliyetleri

Milliyetleri	Sayısı
İslam	174
Diğer	3
Toplam	177

(AVMD, 1912-1930:50-177)

Salgın hastalıktan dolayı vefat edenlerin 174’ü Müslüman olup 3 kişinin ise milliyet hanesinde bir kayıt yoktur. Ancak anne ve baba isimlerine bakıldığında bunların da Müslüman oldukları açıktır.

2.10. Cinsiyetlere Göre Dağılımı

Tablo 11: AVMVD’ne Göre Salgın Hastalıklardan Vefat Edenlerin Cinsiyetleri

Cinsiyet	Sayısı
Kadın	41
Erkek	136
Toplam	177

Tabloda görüldüğü üzere cinsiyetlere göre dağılımda erkek sayısının kadınlara göre oldukça fazla olduğu görülmektedir. Muhtemelen bu durumun sebebi, erkek nüfusun salgın hastalıkların bulaşma ortamı olan toplumun yoğun olarak yaşadığı ortamlarda daha çok bulunuyor olmasından kaynaklanmaktadır (AVMD, 1912-1930:50-177).

2.11. Doğum Tarihlerine Göre Dağılımı

Tablo 12: AVMVD’ne Göre Salgın Hastalıklardan Vefat Edenlerin Doğum Tarihleri

Tarihi (Rumi)	Sayısı	Tarihi	Sayısı
1280	4	1312	4
1282	3	1313	5
1285	3	1314	5

1290	3	1315	14
1291	4	1316	8
1298	4	1318	4
1307	3	1320	5
1308	6	1322	3
1309	7	1323	3
1310	6	1326	8
1311	6	1327	3
DİĞER	66		
Toplam	177		

(AVMD, 1912-1930:50-177)

Tablo incelendiğinde salgın hastalıklar sebebiyle vefat eden en eski doğumlu kişilerin 1864 yılında doğdukları tespit edilmiştir. En genç doğumlu kişilerin ise 1911 yılında doğdukları görülmektedir. 1899 ve 1900 yıllarında doğanların salgın hastalıklara daha fazla yakalandıkları görülmektedir.

2.12. Yaş Aralıkları

Tablo 13: AVMVD'ne Göre Salgın Hastalıklardan Vefat Edenlerin Yaş Aralıkları

Yaş Aralığı	Vefat Sayısı	Yaş Aralığı	Vefat Sayısı
1	2	38	1
2	1	39	2
3	2	41	3
4	2	42	1
5	2	43	2
6	4	44	1
7	1	45	3
8	1	46	1
9	2	47	1
10	1	48	1
12	4	49	3
13	3	50	5
14	4	52	3
15	1	54	1
16	1	55	3
17	7	56	1
18	8	57	3
19	9	59	1

20	11	60	4
21	8	62	1
22	8	63	1
23	6	64	1
24	2	70	2
25	4	72	2
26	3	73	1
27	3	74	1
28	5	76	1
29	1	80	1
30	1	84	1
31	3	85	1
32	1	91	1
33	1	93	1
34	3	99	1
35	1		
36	3		
37	2		
		Toplam	177

(AVMD, 1912-1930:50-177)

Salgın hastalıklardan vefat eden en küçük kişinin yaşı 1 olup en büyük kişinin yaşı ise 99 olduğu yukarıdaki tablodan anlaşılmaktadır. Ayrıca 18 ve 23 yaş aralığındaki kişilerden hayatını kaybedenlerin daha fazla olduğu görülmektedir.

Sonuç

AVMVD üzerinde yapılan çalışmalar neticesinde tespit edilen sonuçlar aşağıda belirtilmiştir.

Adıyaman kazasının 20. Yüzyıl başlarında sosyo- kültürel, sıhhi ve ekonomik yapısına dair önemli veriler elde edilmiştir. Bugün ismi dahi unutulmuş salgın hastalıkların o yıllarda bütün ülkede olduğu gibi Adıyaman ve çevresinde de ölümlere neden olmuştur.

1912 ve 1930 yılları arasında vefat edenlerden vefat defterlerine kaydedilen vefat sayısı 2,967 kişidir. Bunlardan tifo ve kolera hariç olmak üzere Difteri, Verem, Tifüs, Kızamık, Kanlı Humma, İspanyol Nezlesi, Humma, Frengi, Dizanteri, Nezle-i emma ve Çiçek gibi salgın hastalıklardan vefat edenlerin sayısı 177 olarak tespit edilmiştir. Buna tifo ve koleradan dolayı gerçekleşen ölümler de ilave edildiğinde sayı 367'yi bulmaktadır.

Tifo, Kızamık, Verem, Humma ve İspanyol Nezlesinden dolayı gerçekleşen ölümler daha fazla olmuştur. En fazla ölüm 1916 ve 1922 yılları arasında gerçekleşmiştir. Vefat eden erkeklerin sayısı kadınlara göre daha fazladır.

Adıyaman kaza merkezinde bulunan Kapcami, Musalla, Hocaömer, Eskisaray, Sıratut ve Yenipınar mahallelerinde farklı salgın hastalıklardan ölümler gerçekleşmiştir. Bu altı mahalle bugün de aynı isimle varlığını devam ettirmektedir. Ölümlerin yoğun olarak yaşandığı yerlerin başında Kapcami Mahallesi gelmektedir.

Adıyaman kaza merkezine bağlı 48 köyde de salgın hastalıklardan dolayı hayatını kaybedenler olmuştur. AVMVD'nde tespit edilen bu köyler şunlardır: Heştiran, Kuzuevleri, Hacıhalil, Dalasor, Vartana, Kurugöl, Fırlaz, Külahhöyük, Kayacık, Büyükkavaklı, Dandırmaz, Varigeran, Holholik, Kakurtlu, Biriman, Çavuş, Mamal, Turuş, Karakoç, Görgülü, Hasancık, Çiçek, Karahöyük, Kozan, Pişinik, Karaağaç, Hozirin, Köseler, Terman, Zek, Bulam, Tut, Sincik, Salah, Bozhöyük, Körsin, Gülöz, Şeyhhan, Sakallı, Samsat, Şeyhmur, Şirazi, Mezgirtli, Hasankendi, Babigan, Mesürgan, Tirintil,ve Heştiran köyleridir.

Cumhuriyetin ilanıyla beraber Sağlık Bakanlığının ülke genelinde olduğu gibi Adıyaman kazasında da salgın hastalıklara karşı yürüttüğü mücadele sonucunda salgın hastalıklara bağlı olarak gerçekleşen ölüm sayısında azalma olmuştur.

Bulaşıcı olmayan hastalıklardan gerçekleşen ölümlerde olmuştur.(Menenjit, Zatürre vb.) Ancak bunların sayısı daha azdır.

Defterdeki farklı bilgilerden hareketle Adıyaman kazası ve bağlı köylerin sosyolojik yapısı ile ilgili bazı sonuçlara da ulaşmak mümkündür. Mesela vefat edenlerin medeni durumları ile ilgili tespit edilen bilgiler bu çerçevede değerlendirilebilir.

Salgın hastalıktan vefat eden kişilerin taşıdıkları isimlerin tespiti kaza halkının değer yargıları, hayat felsefeleri ile ilgili değerlendirme yapılmasına imkân vermektedir. Vefat eden kişilerin erkeklerde "Mustafa", "Ahmet", "Mehmet", "Ali" "Hüseyin" kadınlarda ise "Ayşe, Zeynep, Hatice" gibi isimleri daha fazla taşıdıkları görülmüştür. Bu sonuçların benzerlerinin baba ve anne isimlerinde de kullanıldığı görülmüştür. Bu durum, Adıyaman kazası ve bağlı köylerde yaşayanların Hz. Muhammed (S.A.V)'e ve ailesinden olan kişilere sevgi, saygı ve bağlılıklarının bir göstergesi olduğunu belirtmek gerekir.

Kaynakça

Arşivler

Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Arşivi

Adıyaman Vefayata Mahsus Vukuat Defteri, (1912-1930), s. 50-177.

Araştırma-İnceleme Eserleri

BAYAT, Ali Haydar (2016), *Tıp Tarihi, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul.*

ÇALIK, Ramazan- TEPEKAYA, Muzaffer (2006), “Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu’daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı. 6, s. 205-228.*

DOĞAN, Hamdi, (2017), “Adıyaman Kazasında Tifo ve Koleranın Neden Olduğu Ölümler (1912-1925)”, *Cappadocia Journal Of History And Social Sciences, Vol.8-April, s. 164-186.*

DOĞAN, Hamdi, (2016), “Vefayata Mahsus Vukuat Defterlerine Göre Çanak-kale Cephesinde Şehit Düşenler: Yozgat Örneği”, *100. Yılında Çanakkale Sempozyumu Tebliğleri, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları İstanbul, s. 13-77.*

GÜL, Abdülkadir, (2009),“ XIX. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı. 41 Erzurum, s. 239-270.*

GÜRSEL, Ali, (2014), “Atatürk Dönemi Sağlık Politikaları ve Uygulamaları”, *Asia Minor Studies- International Journal of Social Sciences, Cilt. II, Sayı. III, (Ocak), s. 1- 11.*

HOT, İnci, (2015), “Tanzimat Sonrası Osmanlı’da Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele”, *Osmanlı’da Salgın Hastalıklarla Mücadele, Edt. İbrahim Başağaoğlu vd, Çamlıca Yayınları, İstanbul, s.113-150.*

HOT, İnci, (2001), Sıhhiye Mecmuasına Göre Ülkemizde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1913-1996), (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

KARLIKAYA, Esin, (2015), “Osmanlı Devleti’nin Sağlığa ve Tıbbı Verdiği Ehemmiyet”, *Osmanlı’da Salgın Hastalıklarla Mücadele, Edt İbrahim Başağaoğlu vd, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 13-45.*

KÖSTÜKLÜ, Nuri, (2013), *Atatürk ve Türkiye Tarihi Araştırmaları I, Çizgi Yayınları, Konya.*

KÖSTÜKLÜ, Nuri, (2006), “Balkan Savaşları’ndan Milli Mücadele’ye “Şehitler Üzerine Yapılacak Bilimsel Araştırmalarda” Metot ve Kaynak Meselesine Dair Bazı Düşünceler”, *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 205-219.*

ÖZDEMİR, Hikmet, (2010), *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ÖZKAYA, Hilal, (2016) “Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele”, *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, Cilt. 20, Sayı. 2, Nisan- Haziran, s.77-84.

Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, (1973), Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, Yayın No: 422, Ankara.

SARIKÖSE, Selma Turhan, (2013), *XIX. Yüzyılda Çukurova’da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar*, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

ŞAŞMAZ, Musa, (2014), *Türkiye’nin İdari Taksimatı (1920- 2013) Cilt.I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

TEMEL, Mehmet, (1998), “Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Yıllarında Türkiye’deki Bulaşıcı ve Zührevi Hastalıklara Karşı Alınan Önlemler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 3, Sayı. 8, Yıl: s. 329-348.

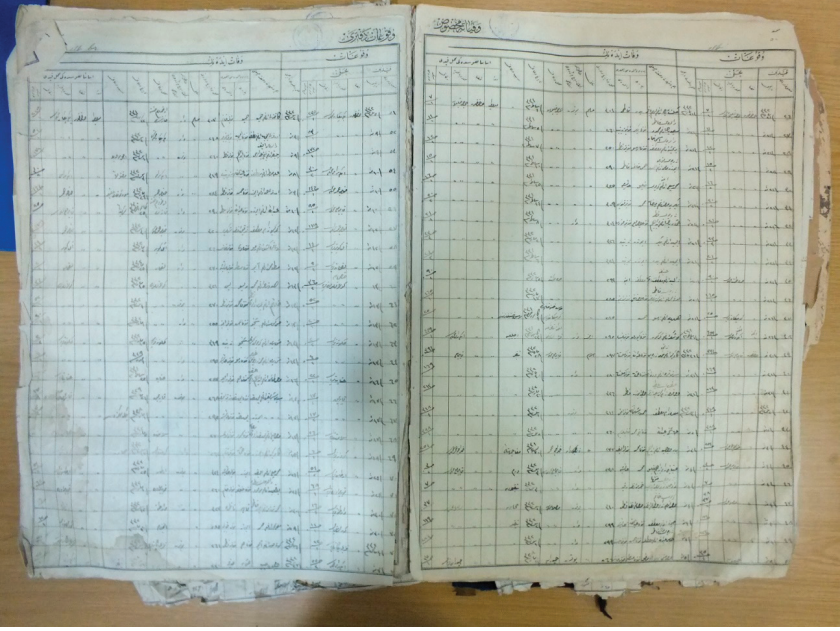
TUĞLUOĞLU, Fatih, (2008) “Cumhuriyetin İlk Döneminde Verem Mücadelesi ve Propaganda Faaliyetleri”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Yıl. 7, Sayı. 13-14, s. 1-26.

YILDIRIM, Nuran, (1985), “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Koruyucu Sağlık Uygulamaları”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, C.V, s. 1320-1338.

YOLUN, Murat, (2012), *İspanyol Gribinin Dünya ve Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.

YÜKSEL, Ayhan, (2015), “Doğu Karadeniz’de Çiçek Salgını ve Bir Aşı Kampanyası”, *Osmanlı’da Salgın Hastalıklarla Mücadele*, Editörler İbrahim Başağaoğlu vd, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 209-241.

Ek 2: Adıyaman Vefayata Mahsus Vukuat Defterlerine Ait Seçilmiş Sayfa Örnekleri

This image shows a handwritten ledger page with a grid structure. The page is divided into several columns and rows. The columns are labeled with Turkish words, including 'İsim', 'Yaş', 'Cinsiyet', 'Meslek', 'Vefat Tarihi', and 'Nedeni'. The rows contain handwritten entries in Ottoman Turkish script, detailing individual deaths and their circumstances. The handwriting is dense and fills most of the grid cells.

This image shows a second handwritten ledger page, similar to the first one. It also features a grid with columns for personal and death-related information. The entries are handwritten in Ottoman Turkish, providing a detailed record of deaths during an epidemic. The page is well-organized and shows a consistent format for data entry.

